

AHMET USTA • Hilal ile Haç Arasında Hayatlar

İletişim Yayınları 3117 • Tarih Dizisi 159

ISBN-13: 978-975-05-3259-7

© 2022 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2022, İstanbul

EDITÖR Kerem Ünüvar

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Marino Sanudo Torsello, Biblioteca Apostolica

Vaticana, VAT.LAT. 2972C. 11v.'den detay

(akt. Curzi, Gaetano. "Allegoria dell'embargo e propaganda
per le crociate nelle opere di Marin Sanudo il Vecchio."

Storia dell'arte, sayı 89, 1997, s. 9).

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ ve *DİZİN* Berkay Üzüm

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 45030

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11

Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

AHMET USTA

Hilal ile Haç Arasında Hayatlar

Ortaçağ Akdenizi'nde
Ticaret ve Tüccarlar
(1260-1291)

AHMET USTA Doğu Akdeniz Üniversitesi Tarih Bölümü'nden 2009 yılında bölüm birincisi olarak yüksek şeref derecesiyle mezun olduktan sonra aynı üniversitenin Doğu Akdeniz Araştırmaları programında yüksek lisansına başladı. Luca Zavagno ve Michael J.K. Walsh danışmanlığında hazırladığı *Evidence of the Nature, Impact and Diversity of Slavery in 14th Century Famagusta* başlıklı tez ile 2011 yılında bu programı tamamladı. İstanbul Üniversitesi Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda Ebru Altan danışmanlığında çalışmalarını sürdüren Usta, *Memlûk Sultanlığı'nın Bizans İmparatorluğu ve Kilikya Ermeni Krallığı ile Diplomatik ve Ticari İlişkileri: Doğu Akdeniz Ticareti ve Tüccarlarına Yeni Bir Yaklaşım (1260-1291)* başlıklı teziyle 2020 yılında doktor unvanını aldı.

2013-2017 tarihleri arasında TDV İslâm Araştırmaları Merkezi (ISAM) tarafından AYP - Araştırmacı Yetiştirme Projesi kapsamında desteklenen Usta, Koç Üniversitesi Suna & İnan Kırâç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi'nde (AKMED) doktora sonrası araştırmacı olarak görev almakta ve Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Tarih Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmalarına devam etmektedir. Ortaçağ Akdeniz tarihi, İslâm tarihi (12.-15. yüzyıllar), Ortaçağ'da ticaret ve diplomasi, Memlûk, Bizans ve Kilikya Ermeni Krallığı ilişkileri, Ortaçağ noter sistemi, Ortaçağ Kıbrıs tarihi, kölelik ve köle ticareti çalışma alanları arasında yer almaktadır.

*Kıymetli annem Nilgöl Temür ile
sevgili eşim Nada Ezz'e...*

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	11
ÖNSÖZ.....	13
GİRİŞ	21
Kullanılan kaynaklar	26
<i>İslâm kaynakları</i>	26
<i>Latin kaynakları</i>	31
<i>Bizans kaynakları</i>	37
<i>Ermeni ve Süryânî kaynakları</i>	38
<i>Araştırma eserleri</i>	39
<i>Yöntem</i>	49
Doğu Akdeniz ticaret tarihine dair modern anlayışın oluşmasında belirleyici yaklaşımlar	51
BİRİNCİ BÖLÜM	
ORTAÇAĞ DOĞU AKDENİZ TİCARETİNİN KAVŞAK NOKTALARI VE MEMLÛK SULTANLIĞI	69
13. yüzyılda Doğu Akdeniz'in genel durumu: Ticarete yön veren siyasi gelişmeler	70
Mısır'da Memlûk hâkimiyetine kadar İslâm devletlerinin Bizans İmparatorluğu ve Kilikya Ermeni Krallığı ile ilişkileri	87

Memlûk ülkesinde ticaret merkezleri, şehirler ve limanlar.....	102
Memlûk ülkesinde tüccar grupları.....	110
<i>İtalyan şehir devletleri ve tüccarları</i>	111
<i>Bizanslı tüccarlar</i>	118
<i>Memlûk tüccarları ve Kârîmîler</i>	121
Kilikya Ermeni Krallığı ve Bizans İmparatorluğu'ndan	
Memlûk idaresindeki Mısır'a ticaret	129
<i>Kilikya Ermeni Krallığı'nın ticari açıdan Memlûkler için önemi</i>	130
<i>Bizans İmparatorluğu'nun ticari açıdan Memlûkler için önemi</i>	135

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞU AKDENİZ'DE TİCARET-SİYASET İLİŞKİSİ	141
Memlûklerin erken dönem	
diplomatik ilişkilerine genel bakış.....	142
Memlûklerin Bizans İmparatorluğu ve Kilikya	
Ermeni Krallığı ile diplomatik ilişkileri (1260-1291).....	147
<i>Bizans İmparatorluğu ile diplomatik ilişkiler</i>	149
<i>Kilikya Ermeni Krallığı ile diplomatik ilişkiler</i>	163
Siyasetin bir parçası olarak ambargolar	
ve Doğu Akdeniz'de korsanlık faaliyetleri.....	170
<i>Ambargolar süreci ve ticari yasaklamalar</i>	171
<i>Doğu Akdeniz'de korsanlık faaliyetleri ve korsanlar</i>	178

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEMLÛKLERİN BİZANS İMPARATORLUĞU	
VE KİLİKYA ERMENİ KRALLIĞI İLE	
KARŞILIKLI TİCARETİ: DOĞU AKDENİZ	
TÜCCARLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	
(1260-1291)	187
Memlûk-Bizans ticari ilişkileri ve tüccarlar.....	188
Kilikya Ermeni Krallığı ile ticari ilişkiler ve tüccarlar.....	203
Ticaretin engelleyen faktörler	
ve engellerin aşılması.....	218
<i>Belgelerde taşınan ürünlerin gizlenmesi</i>	219
<i>Belgelerde sevkiyatın nereye yapıldığının gizlenmesi</i>	224
Memlûklerin Bizans ve Kilikya Ermeni	
Krallığı ile ticaretine dair farklı örnekler:	
Gemi enkazları ve sikkeler.....	231

Olumsuzluklar ile mücadele: Memlûk Sultanlığı'nın ticareti canlı tutmak için aldığı tedbir ve verdiği teşvikler	233
SONUÇ.....	239
EK TABLO: Çalışmada Kullanılan, 1274-1289 Tarihlerini Kapsayan, Noter Belgelerinin Yer Aldığı Detaylı Liste.....	243
KAYNAKÇA.....	251
DİZİN	269

KISALTMALAR

A.e.	Aynı eser
ANMED	<i>Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri Bülteni</i>
b.	Bin, ibn
bkz.	Bakınız
çev.	Çeviren
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
ed.	Editör
EI ²	<i>Encyclopaedia of Islam</i> , Second Edition
EKEE	Επετηρίς Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών
FdP	Federico di Piazzalunga
G.S.	Gemi sahibi
K.	Kaptan
M.D.	Memlûk Dinarı
NDB	<i>Neue Deutsche Biographie</i>
No./no.	Belge numarası
PdB	Pietro di Bargone
ö.	Ölüm tarihi
t.y.	Basım tarihi yok
y.y.	Basım yeri yok
Thk.	Tahkik eden
TSA	<i>Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi</i>
TTK	Türk Tarih Kurumu
vd.	Ve diğerleri
Y.E.D.	Yeni Ermeni daremi/dirhemi - yeni tram

ÖNSÖZ

Doğu Akdeniz bölgesinin önemli güçlerinden biri olan Memlük Sultanlığı'nın, 13. yüzyılın ikinci yarısında bölgenin hem iktisadi hem de siyasi açıdan diğer güçleri; Bizans İmparatorluğu ve Kilikya Ermeni Krallığı ile diplomatik ve ticari ilişkilerinin incelendiği bu çalışma, bölgede gerçekleşen ticarete ve bu ticaret ile iştigal eden tüccarlara yeni bir pencere açılması zaruretinden ortaya çıkmıştır.

Ortaçağ Akdenizi'nde sürdürülen ticaret, modern literatürde genel olarak taşınan ürünler üzerinden kendisine yer bulmuş, bu ticarete faaliyet gösteren tüccarlardan Avrupalılar dışında kalanlara gereken ilgi ve önem verilmemiştir. Yapılan tanımlamalarda İtalyan şehir devletlerinin tüccarları (Cenovalı, Venedikli, Pisalı, Amalfili vd.) başı çekerken, Katalan ve Montpellierli tüccarlar onları izlemiştir. Daha sonra Eliyahu Ashtor ve Shelomo D. Goitein'in literatürdeki çalışmaları ile bölgedeki Avrupalı hegemonyası bir nebze zayıflamış, ticari faaliyetlerde Avrupalıların yanına Yahudi tüccarlar da dahil edilmiştir. Akdeniz ticareti ve tüccarlarının çeşitliliği sonraki dönem araştırmalarına da konu olmuş, başta Angeliki E. Laiou çalışmalarıyla 13. yüzyıldan sonra Bizanslı tüccarların bölge ticaretinden bir anda kaybolmadığını, faaliyetlerinin devam ettiğini göstermiş-

tir. Akdeniz ve doğusunda tüccar grupları böyle şekillendirilirken bölgede faaliyet gösteren tüccarlardan belki de en dikkat çekenleri, İslâm devletlerinin tüccarlarıdır. Literatürde Memlûkler dönemi de dahil bu grubu oluşturan tüccarlardan, birkaç istisna dışında, çok genel bir ifade ile *Müslüman tüccarlar* olarak bahsedildiği görülmektedir. Bununla birlikte bölgede 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hâkim olan Memlûk Sultanlığı sadece bir topluma ya da dinî inanca sahip bir topluluğa hükmetmemiş, otoritesi altında çeşitli inançlara mensup insanlara da yaşama ve çalışma imkânı sunmuştur. Bu bağlamda düşünüldüğünde Müslüman tüccarlar olarak ifade edilen grup üzerine bir tartışma açılarak çalışmaya konu edilen dönemde Akdeniz ve özellikle de doğusunda ticaret gerçekleştiren tüccarlar ve faaliyetlerinin yeni bir yaklaşımla değerlendirilmesi gerekmektedir. Burada bahsi geçen grubun içerisine Memlûk reayası gayrimüslimlerin yanı sıra bölgede Memlûk Sultanlığı'nın sahip olduğu imtiyazlardan yararlanarak her türlü yasa ve ambargoya rağmen Mısır limanları ile faaliyetlerini devam ettirenler de dahil edilmelidir. Bu yeni tanımlamanın ise tek bir kaynak üzerinden yapılması mümkün değildir. Bu durum ise İslâm kaynaklarının yanı sıra çalışmaya konu olan döneme ait, Memlûk Sultanlığı ile ilişkiler hakkında bilgiler sunan Latin, Bizans, Ermeni ve Süryânî kaynaklarını da kullanmayı gerektirmiştir. Böylece ticaretin devletlerarası ilişkilerdeki rolü ile tüccarların kullandıkları devlet imtiyazları üzerinden yeni bir tanımlamaya gidilerek *Memlûk tüccarları* ifadesi bu çalışmayla ortaya konulmuştur.

Lisans döneminden itibaren Akdeniz ve özellikle doğusunda gerçekleşen ticaret her daim çalışmalarımın merkezinde oldu. Özellikle yüksek lisans döneminde bölgeye ve ticarete dair okuduklarım kendimi tahmin ettiğimden daha karmaşık ve kapsamlı bir bölge tarihiyle ilişkilendirmemi sağladı. Ticari ilişkiler bağlamında köle ticaretini konu alan araştırmalarım ise ilgimi daha sonra Doğu Akdeniz'de kölemen bir devlet olarak şekillenecek Memlûk Sultanlığı'nın bölgedeki ticari faaliyetlerine yönlendirdi. Doktora eğitimim sırasında istifade ettiğim hoca-

larım ise özellikle bölgedeki ilişkiler bağlamında çalışmalar yapılmasına olan ihtiyacı görmemi sağladı. Bu durum ise araştırmamın merkezine İslâm-Bizans ilişkileri bağlamında Memlûklerin Bizans İmparatorluğu ile diplomatik ve ticari ilişkilerini yerleştirmeme vesile oldu. Ancak ticari ilişkilerin çokyönlü ve merkezli gelişmesinin yanı sıra tedariki sağlanarak ticareti yapılan ürünlerin çeşitliliği, bölgenin doğusunda ticari faaliyetlere sağladığı imkânlar ile ön plana çıkan Kilikya Ermeni Krallığı'nı da konuya dahil etmemi zaruri kıldı.

Memlûklerin Bizans ve Kilikya Ermeni Krallığı ile yürüttüğü ticari ilişkiler ile ticari faaliyetlerin devamlılığını merkezine alan diplomatik girişimler üzerinden Doğu Akdeniz ticareti ve tüccarlarını değerlendirme amacını taşıyan elinizdeki kitap, 2020 yılında İstanbul Üniversitesi Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda tamamlanan "Memlûk Sultanlığı'nın Bizans İmparatorluğu ve Kilikya Ermeni Krallığı ile Diplomatik ve Ticari İlişkileri: Doğu Akdeniz Ticareti ve Tüccarlarına Yeni Bir Yaklaşım (1260-1291)" başlıklı doktora tezine dayanmaktadır. Oldukça verimli geçen yayıma hazırlık sürecinde tez tekrar gözden geçirilerek gerekli görülen tashihler gerçekleştirildi. Ayrıca bazı bölümlerde konunun arka planının okuyucu tarafından daha iyi kavranabilmesi adına açıklama içeren eklemeler yapıldı. Bazı alt başlıklarda ise bir tez için zaruri ancak bir yayın açısından aynı gerekliliği taşımayan kısımlar kaldırıldı. Bazı bölümlerin ise daha genel başlıklar altında toplanmasına gayret edildi. Böylece giriş ve sonuç kısımlarının dışında üç ana bölümden oluşan bu kitap ortaya çıktı.

Kitabın Giriş kısmında, Ortaçağ'da Anadolu ile Doğu Akdeniz'in genel siyasi durumu ile Akdeniz ticaretinin bölgeye etkisi anlatıldıktan sonra çalışmanın sınırları çizilmiş, hangi boşluğun doldurulacağı, kapsam ve amaçları anlatılmıştır. Daha sonra araştırmada kullanılan döneme ait birincil kaynaklar ve müellifleri hakkında bilgiler sunulmuştur. Bu bağlamda İslâm, Latin, Bizans, Ermeni ve Süryânî kaynaklarına yer verilmiş, ardından sırasıyla hangi ölçüde ve ne şekilde istifade edildiğinden bahsedilmiştir. Konuya dair araştırma eserleri ile bu alanda ya-

pılan çalışmalar incelendikten sonra da bunların literatüre katkıları veya eksik kalan yanları tartışmaya açılmıştır. Araştırmada istifade edilen yöntemden de yine bu kısımda bahsedilerek kaynaklar ve modern literatüre dair eserler ilgili kuram üzerinden değerlendirilmiştir.

Çalışmanın Birinci Bölüm'ü, kavramsal bir tartışma oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda Doğu Akdeniz olarak tanımlanan coğrafyanın sınırları çizilerek 13. yüzyılda bölgede ticarete dair gelişmeler anlatılmıştır. Ayrıca çalışmayı kapsayan döneme kadar İslâm devletlerinin Bizans ve Kilikya Ermeni Krallığı ile ilişkilerinden bahsedilerek okuyucu için konunun bir arka planı oluşturulmaya çalışılmıştır. Memlûk Sultanlığı'nın da değerlendirildiği bölümde özellikle devletin ticaret merkezleri ve topraklarında ticari faaliyet gösteren tüccar grupları tanıtılarak bölgedeki hareketlilik ele alınmıştır.

İkinci Bölüm'de ise araştırmanın bir ayağını oluşturan diplomatik ilişkilere odaklanılmaktadır. Memlûk, Bizans ve Kilikya Ermeni Krallığı'nın ticari faaliyetlerinin anlaşılması adına, bazen aralarındaki siyasi mücadelenin, bazen de bölgesel gereklilik ve çıkarlarının etkisiyle imzaladıkları antlaşmalar burada incelenmiştir. Antlaşma metinlerinde yer alan ticari faaliyetlere ayrı bir pencere açılarak, ticaret ve tüccarların önemi vurgulanmıştır. Bu bölüme ayrıca siyasetin bir parçası olarak ticarete olumsuz etkileri bulunan ambargolar ile korsanlık faaliyetleri de dahil edilmiştir.

Çalışmanın Üçüncü Bölümü'nde ise Memlûklerin Bizans ve Ermeni Krallığı ile ilişkileri üzerinden Doğu Akdeniz ticaretinde rol alan tüccarlar ve faaliyetleri hakkında bilgi verilmesi hedeflenmiş, bu bağlamda her iki devletin de Memlûklerle ticari ilişkilerine ayrı ayrı yer verilmiştir. Daha sonra ticareti engelleyen faktörler belirtilerek dönemin tüccarlarının bu engelleri ve ambargoları aşmak için yürüttüğü faaliyetler anlatılmıştır. Ticaretin yazılı kaynaklarının yanı sıra diğer somut kaynakları olan sikkelere ve gemi enkazları da bu bölümde incelenerek mezkûr devletler arasındaki ticari faaliyetlerin devamlılığı irdelenmiş, bu ticari faaliyetlerde yeri olan Memlûk tüccarlarına dikkat çekilmiştir.